

20 РОКІВ

Ресурсному центру з питань
бізнесу і прав людини

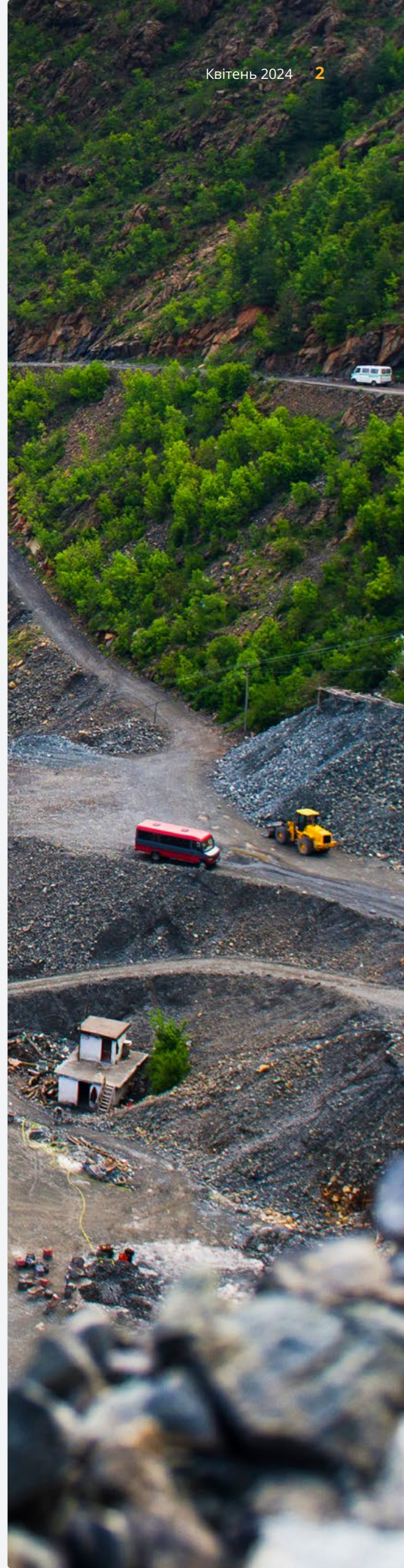
Підживлюючи несправедливість

НАСЛІДКИ ВИДОБУТКУ ТА ПЕРЕРОБКИ
ПЕРЕХІДНИХ МІНЕРАЛІВ У СХІДНІЙ
ЄВРОПІ ТА ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ

КВІТЕНЬ 2024

Зміст

Резюме	3
Контекст	5
Методологія	6
Трекер обвинувачень: Основні висновки	8
Географія звинувачень	8
Вплив на навколишнє середовище та права людини	9
Звинувачення щодо мінералів	11
Звинувачення, висунуті проектам	12
Звинувачення на адресу компаній	13
Доступ до засобів правового захисту	14
Висновок та рекомендації	15

Резюме

З лякаючим прискоренням глобального потепління, кліматична криза стрімко стає наймасштабнішою загрозою для прав людини. Гостра необхідність швидкого переходу до екологічно чистої енергії викликала бурхливе зростання попиту на перехідні мінерали. Регіон Східної Європи та Центральної Азії (СЄЦА) стає новою гарячою точкою у видобутку та поставках перехідних мінералів, насамперед завдяки значним родовищам цих мінералів, включаючи марганець, хром, свинець, цинк, мідь та титан.

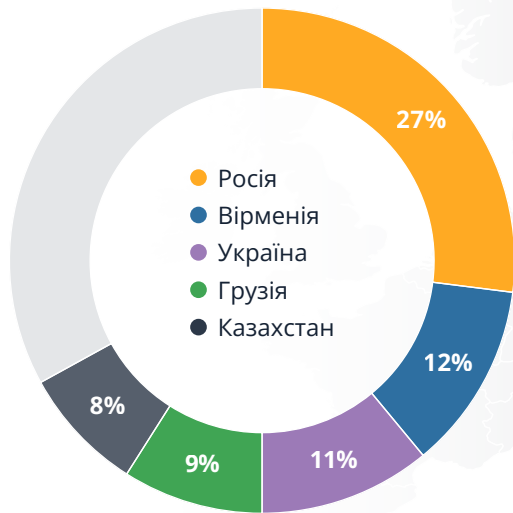
Зростання геополітичної напруженості та конфлікти, наприклад, військова агресія Росії проти України, створюють додаткові перешкоди для переходу до екологічно чистої енергії, включаючи перебої у глобальних поставках перехідних мінералів. І в Росії, і в Україні [знаходяться великі родовища](#) мінералів, що мають вирішальне значення для енергетичного переходу, таких як рідкісноземельні елементи та літій. Війна в Україні змусила західні країни, особливо країни Європейського союзу (ЄС), знизити свою залежність від російського викопного палива та китайських мінералів, а також диверсифікувати постачання перехідних мінералів, налагодивши стратегічне партнерство з країнами регіону СЄЦА, які мають значні запаси перехідних мінералів.

Даний брифінг розкриває масштаби та тяжкість порушень прав людини та екологічних збитків, завданих компаніями з видобутку та переробки перехідних мінералів у країнах СЄЦА. За останні п'ять років (2019-2023 рр. включно) Ресурсний центр з питань бізнесу та прав людини (Ресурсний центр) відстежував публічні заяви про забруднення навколишнього середовища та порушення прав людини, пов'язаних з розробкою гірничодобувних проєктів, видобутком та переробкою (плавкою та рафінуванням) перехідних мінералів у країнах СЄЦА. Ми виявили 421 заяву про порушення, пов'язані з 20 перехідними мінералами, у 16 країнах СЄЦА: Албанії, Вірменії, Азербайджані, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Грузії, Казахстані, Косово, Киргизстані, Північній Македонії, Чорногорії, Росії, Сербії, Україні та Узбекистані.

Справедливий перехід до чистої енергії має ґрунтуватися на [трьох основних принципах](#): загальне процвітання, права людини та соціальний захист, а також чесні переговори. Однак, судячи з результатів нашого дослідження, всі три принципи відсутні, коли йдеться про розробку, видобуток та переробку перехідних мінералів у СЄЦА. У гірничодобувному секторі країн СЄЦА терміново необхідні значні зміни, щоб перехід до чистої енергії не здійснювався на шкоду людям та довкіллю.

Основні висновки

5 КРАЇН З НАЙБІЛЬШОЮ КІЛЬКІСТЮ ЗВИНУВАЧЕНЬ

Вісім із 10 компаній, щодо яких надійшла найбільша кількість звинувачень, належать олігархам.

185 (44%)

Майже половина звинувачень стосувалася **порушень прав людини щодо працівників** (185, 44%), тоді як аналогічна частка (178, 42%) була пов'язана з порушеннями щодо громад.

151 (35%)

На долю **міді** довелося 151 звинувачення, або 35%, вона очолює список мінералів з найбільшою кількістю звинувачень. Звинувачення, пов'язані з видобутком міді, були зареєстровані в 11 країнах регіону

139 (33%)

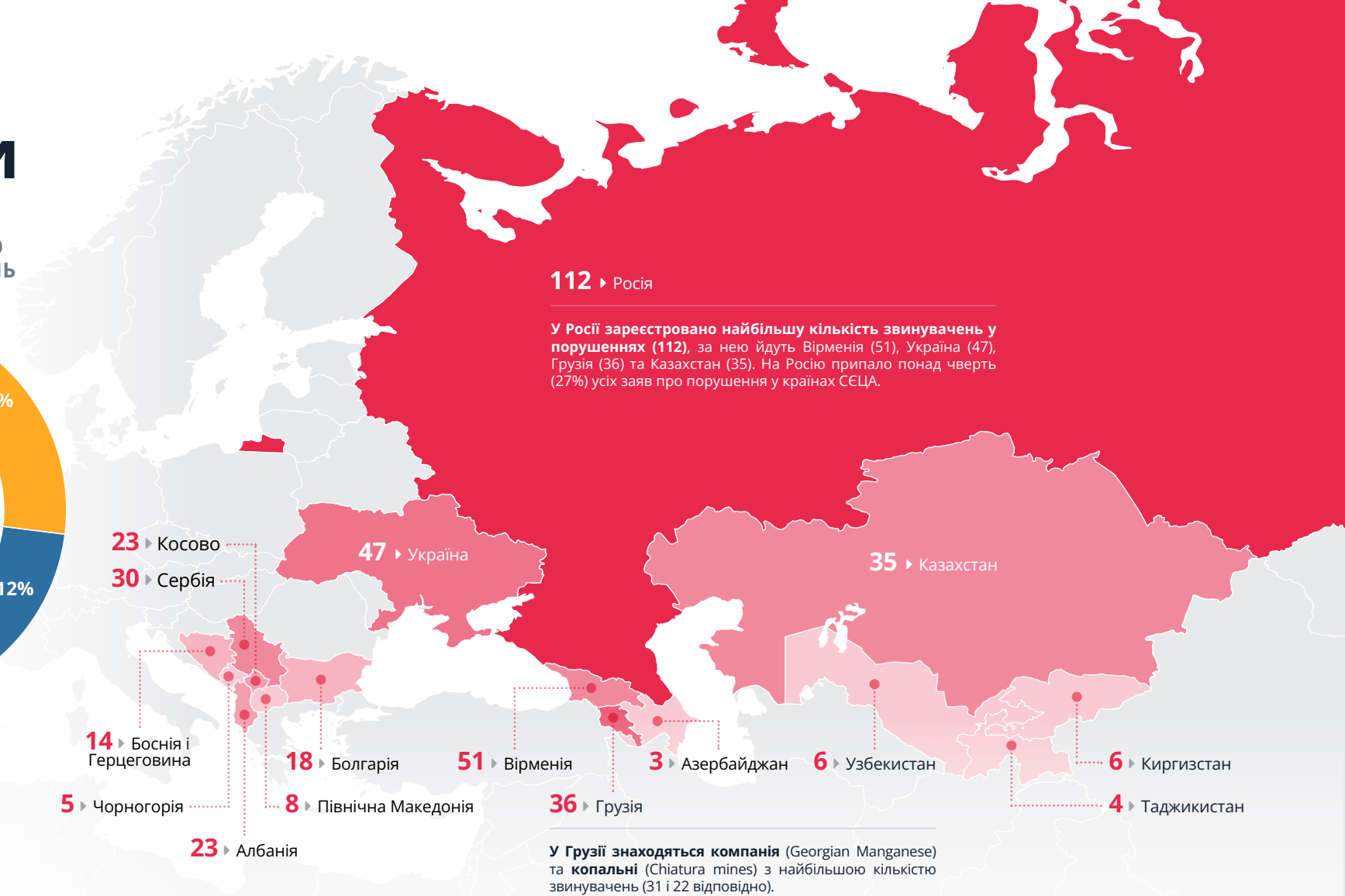
Третина звинувачень (139) була пов'язана з **заподіянням шкоди навколишньому середовищу**, що в основному зачіпає спільноти, в яких забруднення води (52, 29%), забруднення повітря (48, 27%) та забруднення ґрунту (39, 22%) були трьома основними видами впливу, які були зареєстровані.

118 (28%)

Проблеми щодо охорони праці та техніки безпеки було зафіксовано у 64% (118) усіх випадків впливу на працівників, за якими слідують випадки смерті на робочому місці (52, 28%). На Казахстан припало 43% всіх звинувачень, пов'язаних із охороною праці.

66 (16%)

66 звинувачень (16%) були пов'язані із **протестами місцевих жителів чи робітників**. Напади на правозахисників, які виступають проти гірничодобувних проєктів, було зафіксовано у Вірменії, Азербайджані та Сербії.

112 ▶ Росія

У Росії зареєстровано найбільшу кількість звинувачень у порушеннях (112), за нею йдуть Вірменія (51), Україна (47), Грузія (36) та Казахстан (35). На Росію припало понад чверть (27%) усіх заяв про порушення у країнах СЄЦА.

23 ▶ Косово

30 ▶ Сербія

47 ▶ Україна

35 ▶ Казахстан

14 ▶ Боснія і Герцеговина

5 ▶ Чорногорія

23 ▶ Албанія

18 ▶ Болгарія

8 ▶ Північна Македонія

51 ▶ Вірменія

36 ▶ Грузія

3 ▶ Азербайджан

6 ▶ Узбекистан

6 ▶ Киргизстан

4 ▶ Таджикистан

У Грузії знаходяться компанія (Georgian Manganese) та копальні (Chiatura mines) з найбільшою кількістю звинувачень (31 і 22 відповідно).

Контекст

Оскільки країни всього світу прагнуть скоротити викиди вуглекислого газу задля досягнення цілей «зеленого» переходу, попит на перехідні мінерали швидко зростає. Регіон СЕЦА, який раніше не брався до уваги при глобальному аналізі перехідних мінералів, стає новою гарячою точкою у видобутку та постачанні перехідних мінералів. Це пов'язано з багатими запасами перехідних мінералів у країнах СЕЦА, які мають вирішальне значення для швидкого переходу до чистої енергетики.

Наприклад, Казахстан має [найбільші](#) в світі [запаси](#) хрому, є другим за розміром запасів урану та п'ятим за розміром запасів цинку. Він є найбільшим виробником [рідкісноземельних елементів](#) (РЗЕ) у регіоні. Україна посідає [п'яте місце](#) у світі за запасами марганцевої руди і є сьомим за величиною виробником марганцю. Згідно з [деякими дослідженнями](#), Україна має найбільші запаси рідкісноземельних елементів, що видобуваються в Європі, хоча значна їхня частина ще не освоєна. У країні також є значні запаси залізняку і титану. Росія посідає [четверте місце](#) у світі за запасами рідкісноземельних мінералів. Вона також є шостим за величиною виробником міді у світі та великим світовим постачальником паладію, скандію та титану, а також важливим продавцем нікелю та кобальту.

Попит на перехідні мінерали у цьому регіоні стрімко зростає, оскільки основні споживачі перехідних мінералів, такі як ЄС, залежать від інших країн у процесі отримання вищезгаданих мінералів. За деякими [оцінками](#), до 2030 року ЄС знадобиться у 21 разів більше літію та у 4,5 разів більше рідкісноземельних металів, а до 2050 року — у 5,5 разів. Щоб подолати залежність від Китаю, ЄС прагне забезпечити стійке постачання критично важливої сировини з інших країн. Закон про критичну сировину (CRMA) був [розроблений](#) для забезпечення доступу ЄС до таких поставок, щоб Європа могла досягти своїх цілей у галузі клімату та цифрових технологій до 2030 року; «стратегічні партнерства» щодо сировини з країнами багатими на ресурси є найважливішими компонентами CRMA. На даний момент ЄС підписав стратегічні партнерства з двома країнами СЕЦА — [Україною](#) і [Казахстаном](#) — і почав переговори про стратегічне партнерство із [Узбекистаном](#). Організації громадянського суспільства вже висловлюють [стурбованість](#) щодо проблем, пов'язаних з існуючими партнерствами, включаючи відсутність прозорості та консультацій з місцевими спільнотами та неурядовими організаціями (НУО) під час переговорів про партнерство; недостатні гарантії захисту прав людини та вимоги відповідального ведення бізнесу. Враховуючи величезні запаси критично важливих мінералів в інших країнах регіону, очікується, що незабаром буде підписано ще більше партнерських угод з іншими країнами СЕЦА. У той же час останні дослідження [пропонують](#) варіанти зниження такого високого попиту шляхом запровадження ефективної політики у сфері виробництва автомобілів, громадського транспорту та переробки мінеральної сировини.

Полювання за перехідними мінералами не лише впливає на права людини та навколишнє середовище, а й може розпалювати конфлікти. Деякі експерти [стверджують](#), що однією з цілей військової агресії Росії проти України є захоплення її багатих природних ресурсів, включаючи літій, титан та рідкісноземельні метали, які необхідні для декарбонізації західних країн. Контроль над матеріалами, без яких неможливий «зелений» перехід, розширив би можливості Росії щодо тиску на Захід. Незважаючи на це, ЄС продовжував [закуповувати](#) у держави-агресора критично важливу сировину на мільярди євро, створюючи небезпечний прецедент.

Методологія

У трекері з перехідних мінералів СЕЦА зібрано публічні повідомлення про забруднення навколишнього середовища та порушення прав людини, пов'язані з компаніями, що видобувають і переробляють (переплавляють та рафінують) перехідні мінерали в регіоні СЕЦА.

Термін «звинувачення» відноситься до публічних заяв про конкретні випадки зловживань з боку компанії, включаючи публічні повідомлення про напади на правозахисників, які займаються корпоративними питаннями.

Одне звинувачення може бути пов'язане з кількома наслідками. Наприклад, інцидент із забрудненням ґрунту може мати й інші наслідки, включаючи протести, вплив на здоров'я або засоби існування місцевого населення.

Усі звинувачення пов'язані з компаніями. Більшість звинувачень включають назви проектів (шахт, плавильних заводів, переробних заводів), де нібито мали місце зловживання. У заявах, не пов'язаних із конкретним місцем, проекти не згадуються.

Звинувачення зібрані в основному із статей та звітів НУО. Трекер заснований переважно на матеріалах, доступних англійською та російською мовами. Включення компаній у цей звіт не означає, що у всіх випадках слідчі чи судові органи встановили їхню провину чи відповідальність. Компаніям, згаданим у цьому звіті, було запропоновано надати свої коментарі. Відповіді, отримані від компаній, які надали свої коментарі, можна знайти [тут](#).

Регіон СЕЦА, охоплений цим дослідженням, включає наступні 23 країни: Албанія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Боснія та Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Естонія, Грузія, Казахстан, Косово, Киргизстан, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Чорногорія, Росія, Сербія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан.

Ми не знайшли жодних загальнодоступних заяв, пов'язаних із перехідними мінералами, у наступних семи країнах СЕЦА: Білорусі, Хорватії, Естонії, Латвії, Литві, Молдові та Туркменістані.

Дослідження включає наступні 20 мінералів: алюміній/боксит, сурма, берилій, хром, кобальт, мідь, графіт, залізо, свинець, літій, марганець, молібден, нікель, платина, рідкоземельні елементи, срібло, олово, титан, уран і цинк. Ці мінерали відіграють важливу роль в енергетичному переході, і в цьому звіті вони будуть називатися перехідними мінералами. Це розширений список ключових перехідних мінералів, включених до нашого [Глобального трекера](#).

Наша методологія побудована на основі [методики](#) Трекера перехідних мінералів Ресурсного центру. У наступній таблиці показані основні відмінності між двома методиками.

▼ Трекер перехідних мінералів СЕЦА			▼ Глобальний трекер перехідних мінералів	
Охоплення мінералів:				
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Алюміній/боксит ▶ Сурма ▶ Берилій ▶ Хром ▶ Кобальт ▶ Мідь ▶ Графіт 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Залізо ▶ Свинець ▶ Літій ▶ Марганець ▶ Молібден ▶ Нікель ▶ Платина 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Рідкісноземельні елементи ▶ Срібло ▶ Олово ▶ Титан ▶ Уран ▶ Цинк 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Боксити (з 2024 року) ▶ Кобальт ▶ Мідь 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Літій ▶ Марганець ▶ Нікель ▶ Цинк
Етапи ланцюжка постачання мінеральної сировини:				
▶ Розробка	▶ Видобуток	▶ Переробка	▶ Видобуток	
Охоплення компаній/суб'єктів бізнесу:				
Усі відповідні суб'єкти бізнесу, які працюють у Східній Європі та Центральній Азії			Великі гірничодобувні компанії з ім'ям, незалежно від місцезнаходження штаб-квартири, що володіють та управляють провідними видобувними шахтами	

Обмеження

- ➔ **Репресивне середовище.** У багатьох країнах СЕЦА різні форми репресій використовуються для того, щоб змусити замовкнути незалежних журналістів та правозахисників, обмежуючи їхні можливості щодо розслідування порушень прав людини та руйнування довіри до відповідальності. Відповідно це перешкоджає доступності інформації для громадськості.
- ➔ **Вільне володіння мовою.** Публічні звинувачення були виявлені у 16 країнах СЕЦА, кожна з яких має свою власну мову. Дослідники цього звіту вільно володіють лише двома з цих мов: російською та українською. Тому дослідження решти 14 країн проводилося в основному англійською мовою, що, можливо, обмежило кількість звинувачень, виявлених у цих країнах.

ТРЕКЕР ОБВИНУВАЧЕНЬ: ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

За останні п'ять років (2019-2023 рр.) Ресурсний центр відстежував публічні повідомлення про порушення екологічних прав та прав людини, пов'язані з розробкою гірничодобувних проектів, видобутком та переробкою (плавкою та рафінуванням) перехідних мінералів у країнах СЄЦА. Ми виявили **421 звинувачення**, пов'язане з **20 перехідними мінералами** у **16 країнах**: Албанії, Вірменії, Азербайджані, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Грузії, Казахстані, Косово, Киргизстані, Північній Македонії, Чорногорії, Росії, Сербії, Таджикистані, Україні та Узбекистані.

Географія звинувачень

Ми вивчили **23 країни СЄЦА** і виявили заявлені порушення у **16 з них**. Найбільша кількість звинувачень була зафіксована в **Росії (112)**, за нею йдуть **Вірменія (51)**, **Україна (47)**, **Грузія (36)** та **Казахстан (35)**. На Росію довелося понад чверть (27%) всіх звинувачень. Зі 112 звинувачень, зареєстрованих у **Росії**, 32 (29%) пов'язані з охороною праці, а 21 (19%) — зі смертністю на робочому місці. У Казахстані були такі самі дві основні проблеми, як у Росії, але у більшому масштабі, оскільки звинувачення, пов'язані з охороною праці, становили 43% від загальної кількості, і зі смертністю на робочому місці — 26%. **Вірменія** посіла друге місце за кількістю звинувачень, незважаючи на те, що вона є однією з найменших країн регіону. З 51 звинувачення, виявленого у Вірменії, найбільша кількість (10 звинувачень) пов'язана із забрудненням ґрунту. В **Україні** основною проблемою, пов'язаною із заявами про порушення, було забруднення повітря (14 звинувачень). Зрештою, у **Грузії** головною проблемою була охорона праці та техніка безпеки. З нею пов'язано дев'ять звинувачень.

Ми не знайшли жодних загальнодоступних звинувачень, пов'язаних із перехідними мінералами, у наступних семи країнах СЄЦА: Білорусі, Хорватії, Естонії, Латвії, Литві, Молдові та Туркменістані.

ЗВИНУВАЧЕННЯ У КРАЇНАХ

Вплив на навколишнє середовище та права людини*

Робітники та громади були двома найбільш постраждалими групами. Сто вісімдесят п'ять (44%) звинувачень пов'язані з впливом на працівників, а 178 (42%) — з впливом на громади.

На **порушення техніки безпеки та гігієни праці** довелося 64% всіх випадків на працівників. **Смерть на робочому місці** була пов'язана з 28% звинувачень, які стосуються працівників, за ними йдуть **проблеми трудових прав** (20%), що включають, серед іншого, не виплачену та недоплачену заробітну плату, доступ до інформації про умови трудових договорів, дискримінацію на робочому місці, тривалий робочий день та порушення свободи об'єднання, а також **травми на робочому місці** (19%).

У **Казахстані** в ході перевірок «Востокцветмета» та «Казцинка» було виявлено **1 200 порушень вимог охорони праці та промислової безпеки**, а в **Росії** — **145 і 206** порушень правил промислової безпеки на Лебединському гірничо-збагачувальному комбінаті та руднику Заполярний відповідно.

* Кожне звинувачення може бути пов'язане з кількома наслідками. Цифри вказують на те, скільки разів було зафіксовано наслідки, пов'язані з 421 звинуваченням.

10 ОСНОВНИХ ВПЛИВІВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

В основному спільноти страждали від **впливу на навколишнє середовище**. На забруднення води припало 29% всіх впливів на громади, за ними йдуть забруднення повітря (27%) та забруднення ґрунту (22%).

Двадцять вісім (16%) заяв були пов'язані з **впливом на засоби існування місцевого населення**. До них належали зруйновані кар'єрами дороги, пошкоджені будинки або будинки, що обрушилися, забруднення сільськогосподарських і пасовищних угідь, а також забруднення води.

У **Вірменії** та **Грузії** жителі скаржилися на збитки, завдані їхнім будинкам внаслідок діяльності на [Агаракському мідно-молібденовому комбінаті](#) і [рудниках Georgian Manganese](#). На стінах з'явилися тріщини, виникла загроза обвалення. В **Україні** екологи висловили стурбованість з приводу шкоди, завданої [Лемненською копальнею](#) засобам для існування місцевих жителів. [За словами активістів](#) ландшафт на околицях підприємства сильно змінився: ліс вирубаний, родючий шар ґрунту знятий, утворилися величезні кар'єрні відвали, колодязі в селах пересохли, а вода в озерах стала «мертвою».

Протести працівників чи громад були пов'язані з 66 (16%) звинуваченнями. У більшості випадків громади протестували проти компаній або проектів у зв'язку з проблемами довкілля та здоров'я. Протести працівників переважно були пов'язані з питаннями охорони праці та техніки безпеки, недоплаченою/невиплаченою заробітною платою та іншими питаннями трудових прав, включаючи погані умови праці.

В **Україні** працівники Інгульської, Новокостянтинівської та Смолінської уранових шахт [перекрили дороги](#) у Кіровоградській області, протестуючи проти боргів із зарплати. Їм заборгували 87 млн гривень (майже 2 млн євро) зарплати. У **Північній Македонії** місцеві жителі вже кілька років виступають проти [проекту з видобутку міді в Іловиця-Штука](#), стверджуючи, що його відкриття призведе до забруднення штучного озера, яке зрошує родовище та забезпечує питною водою довколишні села.

Звинувачення, пов'язані з **доступом до інформації**, в основному стосувалися приховування компаніями інформації про вплив на навколишнє середовище або забруднення, викликане їхньою діяльністю, а також про порушення техніки безпеки та нещасні випадки на виробництві.

В **Росії** [Уральську гірничо-металургійну компанію](#) звинуватили у прихованні інформації про причини тління руди на Сибайському родовищі, що призвело до забруднення повітря у місті Сібай токсичним смогом. Компанія [GeoProMining](#) нібито приховала інформацію про забруднення річок Сентачан та Адича внаслідок руйнування дамби відстійника, що належить її дочірньому підприємству ВАТ «Звезда». Було порушено адміністративну справу. За словами працівників «[Норнікелю](#)», компанія приховувала інформацію про порушення техніки безпеки та охорони праці, а також про нещасні випадки на виробництві. Імена працівників, які загинули внаслідок нещасних випадків, не розголошуються, а самим працівникам нібито заборонено спілкуватися з пресою.

Звинувачення щодо мінералів

З **міддю** було пов'язано 151 звинувачення, що становить 36% всіх звинувачень. За нею слідує **цинк** (102), **срібло** (97), **свинець** (88) та **залізо** (45). Звинувачення, пов'язані з міддю, були виявлені в 11 країнах: Вірменії, Азербайджані, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Грузії, Казахстані, Киргизстані, Північній Македонії, Росії, Сербії та Узбекистані. Звинувачення, пов'язані з **цинком** та **сріблом**, були виявлені у восьми країнах. Звинувачення, пов'язані зі **свинцем**, були виявлені у 11 країнах. Понад 70% звинувачень, пов'язаних із залізною рудою, були виявлені в **Україні**, а невеликий відсоток, що залишився, — у **Росії** та **Казахстані**.

Слід зазначити, що у деяких рудниках, включених у це дослідження, видобувається більше одного мінералу. Наприклад, нікель і мідь видобуваються на **Таймирському руднику в Росії**, що належить компанії «Норнікель». Свинець і цинк видобуваються на **копальні Брсково в Чорногорії**, що належить компанії **Tara Resources**. На підставі загальнодоступної інформації було неможливо визначити, з яким мінералом пов'язане те чи інше звинувачення у випадках, коли на тому самому руднику видобувається кілька мінералів. Тому в таких випадках мінерали враховувалися більше ніж один раз.

10 МІНЕРАЛІВ ІЗ НАЙБІЛЬШОЮ КІЛЬКІСТЮ ЗВИНУВАЧЕНЬ

Звинувачення, висунуті проектам

Розробка та видобуток (шахти)

Найбільша кількість звинувачень (22) була пов'язана з **Чіатурськими марганцевими копальнями**, що належать компанії **Georgian Manganese**. Проблеми включали охорону праці та техніку безпеки, вплив на засоби до існування, проблеми трудових прав і забруднення навколишнього середовища. Деякі з них були відзначені в [доповіді](#) Робочої групи ООН з питань бізнесу та прав людини під час візиту до Грузії у 2019 році. Друге місце за кількістю звинувачень займає **копальня Булкіза (19) в Албанії**, що належить компанії **AlbChrome**, за нею слідує **родовище Амулсар (12) у Вірменії**, що належить компанії **Lydian Armenia**. Шістдесят вісім відсотків (13) звинувачень, пов'язаних з **копальнею Булкіза**, стосувалися охорони праці. За останні п'ять років на копальні загинули шість шахтарів і ще більше отримали травми. Звинувачення, пов'язані з **родовищем Амулсар**, переважно стосувалися забруднення навколишнього середовища і [переслідування](#) активістів, які виступають проти проекту.

Переробка (плавка та рафінування)

Найбільша кількість звинувачень (по п'ять звинувачень на кожний) була пов'язана з діяльністю п'яти плавильних та металургійних заводів та комбінатів: **плавильний завод Aurubis (Болгарія)**, **Надеждинський металургійний завод (Росія)**, **Саяногорський алюмінієвий завод (Росія)**, **Іршанський гірничо-збагачувальний комбінат (Україна)** та **Актюбинський завод феросплавів (Казахстан)**. Ці звинувачення були пов'язані з широким колом проблем, включаючи доступ до інформації, недоплачену/невиплачену заробітну плату, забруднення довкілля, охорону праці та техніку безпеки.

Усі звинувачення, пов'язані з **Саяногорським алюмінієвим заводом**, були пов'язані виключно зі смертями, травмами та питаннями охорони праці та техніки безпеки. За заводами та комбінатами, що входять до першої п'ятірки, йдуть два підприємства з чотирма звинуваченнями кожне: **Качканарський гірничо-збагачувальний комбінат (Росія)** та **Криворізький завод (Україна)**. Звинувачення, пов'язані з цими підприємствами, також були пов'язані з цілою низкою проблем, включаючи забруднення навколишнього середовища, питання охорони праці та техніки безпеки, вплив на здоров'я, смертність на виробництві, злиденні зарплати, залякування та корупцію.

Звинувачення на адресу компаній

Найбільша кількість звинувачень (31) була пов'язана з компанією **Georgian Manganese**, що належить Georgian American Alloys, зареєстрованій у Люксембурзі. Контрольний пакет акцій компанії належить [українському мільярдеру Ігорю Коломойському](#). У травні 2017 року уряд Грузії [призначив](#) у компанію спеціального керуючого для усунення та пом'якшення значної шкоди, завданої навколишньому середовищу внаслідок діяльності компанії.

На другому місці опинилася російська компанія «**Норнікель**» (24), найбільший виробник нікелю та паладію у світі. Компанія належить колишньому першому віце-прем'єру Росії, а тепер бізнесмену [Володимирі Потаніну](#).

За нею слідує інша російська компанія, **Уральська гірничо-металургійна компанія**, з 22 заявами. Ця компанія належить узбецькому мільярдеру [Іскандеру Махмудову](#). **Trepca mining and industrial processing complex** (Гірничо-промисловий комплекс «Трепча») також пов'язаний з 22 звинуваченнями та [належить](#) уряду Республіки Косово.

Далі у списку йдуть **Об'єднана компанія РУСАЛ** та **AlbChrome** — по 19 заяв. **РУСАЛ** — другий за величиною виробник алюмінію у світі після Китаю. Компанія належить російському мільярдеру [Олегу Дерипасці](#), щодо якого ЄС запровадив санкції. **AlbChrome** — албанська компанія, що належить турецькій компанії **Yildaden Holding**, яка є частиною [Yildirim Group](#), що належить турецьким мільярдерам братам Алі Різе та Роберту Юкселю Йилдириму.

З чотирьох компаній, що залишилися, у першій десятці три належать впливовим бізнесменам, які мають тісні зв'язки з політиками: **GeoProMining** належить синові російського мільярдера Романа Троценка, **Metinvest** — українському мільярдеру [Рінату Ахметову](#), а **Eurasian Resources Group** — групі мільярдерів з Республіки Казахстан. Остання у списку, **Lydian Armenia**, є [дочірньою компанією](#) Lydian Canada Ventures, що належить американській компанії Orion Mine Finance та канадській Osisko Gold Royalties.

10 КОМПАНІЙ ІЗ НАЙБІЛЬШОЮ КІЛЬКІСТЮ ЗВИНУВАЧЕНЬ

Доступ до засобів правового захисту

Наші результати показують, що працівники та місцеві жителі стикаються з численними перешкодами на шляху до засобів правового захисту та притягнення компаній до відповідальності за порушення прав людини та екології. В **Албанії** робітники **копальні Булкіза** [скаржилися](#) на відсутність компенсації за нещасні випадки, що сталися на їхніх робочих місцях, а в **Грузії** мешканці села Шукрутї [розпочали голодування](#), протестуючи проти некомпенсованих збитків, завданих їхнім будинкам внаслідок діяльності компанії **Georgian Manganese**.

У деяких країнах жителі стикалися з перешкодами у доступі до засобів судового захисту, створюваних представниками держави. У **Росії** місцеві жителі [звернулися до влади](#) у зв'язку з розробкою мідної копальні **Башкирською міддю** в безпосередній близькості від їхніх будинків. Було порушено кримінальну справу, але згодом закрито [заступником прокурора](#) Республіки Башкортостан, оскільки він нібито вважав, що підстав для порушення справи не було. Після закриття справи мешканці звернулися до Генерального прокурора Росії. Вони досі чекають на відповідь.

У **Киргизстані** місцеві жителі поскаржилися, що кримінальні справи проти компанії **Kichi Chaarat** за порушення екологічних норм під час будівництва хвостосховища [не були завершені](#) через втручання у процес високопосадовців із корисливими інтересами. Місцеві жителі також зазначили, що хоча комісія з Державної еколого-технічної інспекції [відвідала хвостосховище компанії](#), вона ухилилася від зустрічі з ними та не опублікувала результати перевірки.

У більшості країн, як показало наше дослідження, впливові бізнесмени, які мають тісні зв'язки з політиками, беруть участь у діяльності великих видобувних компаній або володіють ними. Це ще більше підриває можливості працівників та спільнот добиватися відшкодування збитків.

Наприклад, коли екологічні активісти в **Казахстані** звернулися до Міністерства екології з проханням [провести перевірку Актюбінського заводу феросплавів](#) щодо забруднення навколишнього середовища, міністерство заявило, що перевірка вже була проведена і компанія притягнута до адміністративної відповідальності. Проте активісти наполягають, що всі акти, розпорядження та адміністративні штрафи були складені без відвідування підприємства. **Актюбінський завод феросплавів належить** компанії «**Казхром**», яка входить в **Eurasian Resources Group**. Шістдесят відсотків акцій підприємства належать впливовим бізнесменам (Олександр Мачкевичу, Патоху Чодієву та спадкоємцям покійного Аліджана Ібрагімова), а решта 40 відсотків – Республіці Казахстан.

В Росії **Качканарський гірничо-збагачувальний комбінат** [отримав землю](#) для збільшення площі свого хвостосховища, незважаючи на забруднення ґрунту (компанія [була оштрафована](#) на 240 млн рублів), і тим самим наблизився до будинків селища Валеріанівськ. За словами депутата Качканарської міської ради, компанія отримала землю завдяки лобістським [зусиллям](#) своєї материнської компанії Evraz. Російський мільярдер [Роман Абрамович](#) є одним із значних акціонерів компанії.

Висновок та рекомендації

Хоча швидкий перехід на екологічно чисту енергію необхідний для виживання нашої планети, його неможливо досягти за рахунок порушень, від яких страждають люди та довкілля. Це було б самознищенням. Парадоксально, але наші висновки свідчать про те, що за енергетичний перехід в регіоні СЕЦА надто часто розплачуються працівники, місцеві громади та довкілля. Трансформація існуючих бізнес-моделей у видобувному секторі СЕЦА терміново потрібна для забезпечення справедливого та сталого переходу до чистої енергії.

Три основні принципи переходу до справедливої енергетики забезпечують дорожню карту для такої трансформації:

- ➔ **Загальне процвітання:** ефективні бізнес-моделі, що сприяють швидкому переходу, зміцнюють довіру та стабільність, щоб зменшити системний ризик за допомогою моделей спільного процвітання, які зміцнюють права працівників і громади в діяльності компаній і ланцюгах постачання.
- ➔ **Права людини та соціальний захист:** уряди та підприємства зобов'язані захищати працівників та громади від шкоди; проявляти належну обачність, щоб мінімізувати ризики для прав людини та навколишнього середовища; забезпечувати соціальний захист, перенавчання та створення гідної роботи.
- ➔ **Чесні переговори:** громадам та працівникам потрібні гарантії того, що переговори будуть чесними протягом усього терміну експлуатації та при отриманні доступу до відшкодування збитків. Буде проведено всебічні консультації з громадами та забезпечено надійну реалізацію принципів вільної, попередньої та усвідомленої згоди (СПОС) для корінних народів, а також гарантії того, що працівників, представників корінних народів та лідерів громад не змушуватимуть мовчати шляхом залякування чи насильства.

Рекомендації компаніям:

- ➔ Проводити ефективну процедуру належної обачності щодо прав людини та охорони навколишнього середовища з активним залученням місцевого населення та працівників для виявлення ризиків щодо прав людини та охорони навколишнього середовища в рамках діяльності та ланцюжків постачання. Проводити поглиблену процедуру належної обачності щодо прав людини в складних умовах ведення бізнесу особливо там, де можливі громадянські або міжнародні конфлікти.
- ➔ Забезпечити ранній та своєчасний доступ до інформації для правовласників, які зазнали впливу, щоб забезпечити ефективну участь у повному циклі проекту від спільної розробки до впровадження, експлуатації та закриття.
- ➔ Забезпечити адекватну охорону праці та безпечні умови праці для працівників. Дотримуватись міжнародних стандартів, що захищають права працівників на організацію, безпеку та прожитковий мінімум, особливо в тих випадках, коли національне законодавство не відповідає вимогам.
- ➔ Створити механізми розгляду скарг, що ґрунтуються на залученні працівників та місцевих громад. Забезпечити доступність, передбачуваність, справедливість та прозорість таких механізмів для правовласників, які постраждали від діяльності компанії.

Рекомендації для урядів країн СЄЦА:

- ➔ Прийняти на себе зобов'язання щодо дотримання принципів справедливого переходу, щоб забезпечити загальне процвітання, належну обачність щодо прав людини та чесні переговори, належаючи на участі організацій трудящих, місцевих та корінних громад протягом усього життєвого циклу проекту.
- ➔ Гарантувати прозорість та доступність інформації для всіх зацікавлених сторін про процес видачі ліцензій на розробку, видобуток та переробку мінералів (особливо якщо дозвіл видається у прискореному порядку).
- ➔ Контролювати дотримання компаніями стандартів безпеки та охорони навколишнього середовища, щоб запобігти порушенням прав людини та забрудненню навколишнього середовища та притягнути компанії до відповідальності.
- ➔ Забезпечити судові та позасудові механізми для ефективного захисту від порушень, пов'язаних із бізнесом.
- ➔ Виявляти корупційні ризики та створити ефективні механізми для розслідування, судового переслідування та усунення наслідків корупції, приділяючи особливу увагу ситуаціям, пов'язаним із політичною елітою, щоб запобігти використанню ними «зеленого» переходу як засобу особистого збагачення та впливу на слідчі органи.

Рекомендації для урядів країн-покупців та країн, які укладають стратегічні партнерства з країнами СЄЦА:

- ➔ Забезпечити прозорі та ефективні консультації з місцевими спільнотами та НУО під час переговорів про партнерство, надійні гарантії захисту прав людини та вимоги до відповідального ведення бізнесу.

Рекомендації інвесторам та фінансовим установам:

- ➔ Взяти зобов'язання щодо інвестування, що поважає права людини, під наглядом ради директорів. Провести аналіз відповідно до Керівних принципів ООН та Керівних принципів ОЕСР щодо прав людини та екологічних ризиків, пов'язаних з усіма інвестиціями у видобуток перехідних мінералів. Оцінювати ризики та вплив компаній, що інвестуються, на людей і планету, а також фінансову суттєвість.
- ➔ Проводити оцінку впливу на права людини в рамках процесу належної обачності перед фінансуванням гірничодобувних проектів. Використовувати важелі впливу, щоб гарантувати, що компанії-отримувачі інвестицій дотримуються прав людини протягом усього життєвого циклу проекту, та впровадити відповідні гарантії для мінімізації ризиків для прав людини та навколишнього середовища, пов'язаних із проектом.
- ➔ Забезпечувати прозору розробку гірничодобувних проектів та ефективну участь усіх зацікавлених сторін, включаючи постраждалі групи, а також ширші верстви громадянського суспільства.

Ресурсний центр з питань бізнесу і прав людини

КВІТЕНЬ 2024

Ресурсний центр з питань бізнесу і прав людини — це міжнародна НУО, яка відстежує вплив на права людини понад 10 000 компаній у понад 180 країнах, розміщуючи інформацію на нашому 10-мовному веб-сайті.

АВТОРИ: Елла Скибенко та Владислава Капліна